

Margareta Bašaragin¹

Udruženje „Ženske studije i istraživanja“, Novi Sad

ROZA LUKSEMBURG U FUSNOTAMA

(Ankica Čakardić, *Wacht auf, Verdammte dieser Erde! Drei Essays über Rosa Luxemburg [Ustajte prezrene na svijetu! Tri eseja o Rozi Luksemburg]*, Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, Berlin, 2021, 117 str., ISBN 978-86-88745-36-9)

Ankica Čakardić vanredna je profesorka na Katedri za socijalnu filozofiju na Odseku za filozofiju Filozofskoga fakulteta Univerziteta u Zagrebu. Svoju naučnoistraživačku delatnost vezuje za socijalnu i političku filozofiju s naglaskom na marksizam, savremenu filozofiju, filozofiju roda, potom luksemburgijansku i feminističku kritiku političke ekonomije. Bila je voditeljka obrazovnog programa u Centru za ženske studije u Zagrebu (2011–2018). Objavila je i uredila do sada devet knjiga, pored šezdesetak naučnih radova i priloga u domaćim i međunarodnim časopisima.

Monografiju *Ustajte prezrene na svijetu! Tri eseja o Rozi Luksemburg* Čakardić objavljuje u saradnji sa Zadužbinom Roze Luksemburg (Rosa Luxemburg Stiftung) u Beogradu 2019. godine na (srpsko)hrvatskom i engleskom jeziku (*Like a Clap of Thunder. Three Essays on Rosa Luxemburg*). U izdanju iste Zadužbine sa sedištem u Berlinu, autorka je uz dopune 2021. godine priredila tekst i na nemačkom jeziku, u prevodu Hajka Boldorfa (Heiko Bolldorf).

Prvi deo naslova monografije čini prvi stih Internacionale, međunarodne himne radničkog pokreta, koji autorka modifikuje kako bi iskazala sopstvenu feminističku poziciju i pristup u odnosu na temu i sadržaj publikacije. Strukturu monografije otkriva drugi deo naslova. U pitanju je triptih eseja: „Ko je bila Roza Luksemburg? (1919–2019)” (*Wer war Rosa Luxemburg? (1919–2019)*) (Čakardić 2021, 6–41), „Marksističko-feministička interpre-

1 E-mail: margareta.basaragin@gmail.com

tacija teorije akumulacije Roze Luksemburg” (*Eine marxistisch-feministische Interpretation von Rosa Luxemburgs Theorie der Akkumulation*) (ibid., 42–75), „Roza Luksemburg u Jugoslaviji: sudbina od pet fusnota” (*Rosa Luxemburg in Jugoslawien: ein Schicksal in fünf Fussnoten*) (ibid., 76–101). Potom sledi Literatura (*Literatur*) (ibid., 102–115), a na kraju je zabeleška „O autorki” (*Über die Autorin*) (ibid., 116–117).

Prvi esej autorka posvećuje životnoj priči Roze Luksemburg (Rozalia Luxenburg; Zamość, Poljska 1871 – Berlin, Nemačka, 1919), snažnoj i emancipovanoj ženi ispred svog vremena, Jevrejki izloženoj antisemitizmu, ženi sa invaliditetom, Poljakinji, ateistkinji, revolucionarki, naučnici, marksističkoj teoretičarki, novinarki i spisateljici, pacifistkinji i antiratnoj aktiviskinji, internacionalistkinji... Tekst je bogat živim rečima Crvene Roze kojima Čakardić verno prenosi čitaocima/čitateljicama snažnu ličnost, neustrašivost, postojanost, požrtvovanost, ali i osećajnost i ljubav ove znamenite žene prema drugima i prirodi.

Sa lakoćom pratimo kritičku analizu sudbine Roze Luksemburg tokom potresnih i revolucionarnih istorijskih zbivanja na prekretnici 19. i 20. veka. Tragičan kraj autorka uokviruje rečima koje je Roza sročila veče pre ubistva: „‘Red vlada u Berlinu!’ Vi glupi lakeji! Vaš ‘red’ je izgrađen na pesku. Sutra će se već revolucija ‘dići uz buku’ i objaviti uz fanfare, vašem teroru: Ja sam bila, ja jesam, ja ću biti!” (ibid., 40).

Drugi esej Čakardić organizuje po celinama: „Uvod” (*Einleitung*), „Kritika buržoarskog feminizma” (*Kritik des bürgerlichen Feminismus*), „Susret dijalektike prostornosti i teorije društvene reprodukcije” (*Eine Begegnung der Dialektik des Raums und der Theorie der sozialen Produktion*) i upotpunjuje ga kratkim „Zaključkom” (*Fazit*) u nemačkoj verziji u odnosu na originalni tekst na (srpsko)hrvatskom.

U ovom eseju autorka daje odgovore na pitanja: „Je li moguće govoriti o ‘luksemburgijanskom feminizmu’? Je li moguće uspostaviti vezu između luksemburgijanske ‘dijalektike prostornosti’ i teorije socijalne reprodukcije? Može li se okvir luksemburgijanske kritike političke ekonomije iskoristiti u analizi reproduktivnog rada i njegove ekonomske uloge u reprodukciji akumulacije?” (ibid., 43–44).

Ankica Čakardić najpre povlači da su teorijski rad Roze Luksemburg savremenici dočekali sa seksističkim nipodaštavanjem i da je to primer

raširene konzervativne političke taktike napada na uspješne žene. Ilustruje to opaskom: „Otrovna će kučka i dalje činiti mnogo štete, tim više što je pametna kao majmun”, njenog partijskog kolege Augusta Bebela (ibid., 49). Prema autorki, sputavanje razvoja političkih teoretičarki nije neuobičajeno čak i za društva koja sebe smatraju progresivnima, za kakvo se zalagala na početku 20. veka socijalističko-komunistička doktrina.

Autorka se koristi marksističko-feminističkom analizom koju temelji na kritici političke ekonomije koju je Roza Luksemburg dala u *Akumulaciji kapitala: prilog ekonomskom tumačenju imperijalizma* (*Die Akkumulation des Kapitals. Ein Beitrag zur ökonomischen Erklärung des Imperialismus*, 1913), i povezuje je sa savremenom teorijom društvene reprodukcije. Za tu potrebu uvodi koncept ‘luksemburgijanski feminizam’. Roza Luksemburg, prema autorki,

„tvrdi da ekonomski korijen imperijalizma može biti izveden iz akumulacije kapitala i da imperijalizam u općem smislu predstavlja specifični modus akumulacije. Iz te pozicije nadalje, Luxemburg će razvijati svoju teoriju proširene reprodukcije, ali i kritiku Marxa, napose kada je riječ o trećem odjeljku drugog toma *Kapitala* gdje Marx analizira pitanje reprodukcije i akumulacije” (Čakardić 2019).

Luksemburgijanski feminizam podrazumeva kritiku građanskog feminizma. Čakardić podvlači da se Roza Luksemburg nije bavila prvenstveno ‘ženskim pitanjem’, već je za nju sticanje prava glasa za žene deo klasne borbe proletarijata. Pri tom građanke, borkinje za pravo glasa žena, ne podržavaju borbu za radna i socijalna prava proleterki, nego aktivno doprinose njihovom potčinjavanju. Stoga su, prema autorki, za Rozu Luksemburg građanke „paraziti parazita na društvenom telu” (Čakardić 2021, 58).

Deo eseja (kojega nema u srpskohrvatskoj verziji) jeste Zaključak, a upravo u njemu pronalazimo pronicljivost autorkinu u analizi misli Roze Luksemburg po pitanjima održivosti kapitalizma i imperijalizma. Teorijska promišljanja Roze Luksemburg su, po autorki, primenljiva na današnjicu i dobro su polazište za istraživanja radnih migracija žena iz takozvanog ‘Trećeg sveta’ u Zapadnu Evropu, sa jedne strane, i umeštanja društvenih pokreta u okrilje nevladinih organizacija sa druge. Prvo se odnosi na izrabljivanje

od strane belih, obrazovanih, dobro situiranih žena onih koje to nisu: negovateljice, domaćice, sluškinje i služavke koje su migrirale iz siromašnih zemalja. Drugi proces čini država: neoliberalizacijom ženske organizacije postaju deo tržišta (na primer, dobro osmišljenim uslovima konkursa za finansijsku podršku) i time ih država i reguliše i kontroliše.

Treći esej bavi se pitanjima recepcije teorijskih i političkih ideja Roze Luksemburg u regionu, odnosno analiza se fokusira na to koja su dela i tekstovi prevedeni na srpskohrvatski (hrvatskosrpski) i slovenački jezik, kao i na sadržaj tekstova u kojima se ona pominje. Autorka obuhvata period do 1990, kada počinje raspad zajedničke države, Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Simbolični deo naslova eseja, s „pet fusnota” („Roza Luksemburg u Jugoslaviji: sudbina od pet fusnota”), odnosi se na autorkinu analizu svih brojeva časopisa *Praxis* (1964–1974). Naime, rezultati su pokazali da se Roza Luksemburg spominje isključivo u pet fusnota, u radovima u to vreme prominentnih jugoslovenskih teoretičara i teoretičarki marksizma (Mihaila Markovića 1969, Ljubomira Tadića 1969, Predraga Vranickog 1969, Zagorke Pešić-Golubović 1971. i Nebojše Popova 1972). Nema nijednog rada koji je posvećen upravo Rozi Luksemburg. Autorka za ovaj uvid daje nekoliko objašnjenja. Prvo je da se radi o seksizmu, s obzirom na to da tokom svog trajanja redakcija *Praxisa* nijednom nije objavila feministički rad ili filozofski rad sa temom pola/roda, naročito ako imamo na umu da je ukupno 15 autorki objavilo svoje priloge u časopisu. Drugi razlog autorka naziva političko-rodni: ideološka obojenost radova postiže se isticanjem uloge Lenjina, pored Marksa i Englesa, dok je Roza Luksemburg služila isključivo kao dopuna. Treće je u vezi sa tematskim okvirom časopisa, s obzirom na to da se bavio u manjoj meri ekonomskim temama, o kojima Roza Luksemburg najčešće piše. Čakardić zaključuje da se najverovatnije radi o kombinaciji ova tri objašnjenja.

Posebno je vredan deo eseja u kom autorka kritički pristupa onome što su jugoslovenske feministkinje pisale o Rozi Luksemburg. Daje i nekoliko primera. Lidija Sklevicki (Lydia Sklevicky) u kraćem tekstu „Drugovi i ljubavnici” (Sklevicky 1988, 9) opisuje ljubavni odnos Roze Luksemburg i Lea Jogihesa (Lea Jogichesa). Ono što Čakardić zamera Sklevicki je jedan krajnje nefeministički pristup: Roza Luksemburg se predstavlja preko želje da „post[ane] majkom”, zatim „nesrećno je zaljubljena”, „krajnje emotivno krhka

i zahteva ljubavničku pažnju”. Pored toga, ljubavni odnos predstavlja kao „stalnu borbu i takmičenje”, uz isticanje „ljubomornih epizoda iz njihova života” (Čakardić 2021, 93).

Afežeovka Mitra Mitrović tekst „Jedna nezaboravna žena” (Mitrović 1940, 15) posvećuje političkom životu Roze Luksemburg i naglašava njenu ključnu ulogu u istoriji komunističkog pokreta. Ono što Čakardić ističe jeste da se Mitra Mitrović na nekoliko mesta u tekstu nije mogla odupreti utisku da je Roza „ružna’ i zbog toga nesrećna” (Čakardić 2021, 94). U fusnoti (na žalost, ne u glavnom tekstu), Čakardić komentariše da je

„neverovatno u kojoj meri se feminističke interpretacije mogu fokusirati na intimni aspekt života Roze Luksemburg i prema sopstvenim raspoloženjima donositi raznovrsne problematične zaključke, bilo na tragu Sklevici ili Mitrović” (ibid., fusnota 17).

Tome dodajemo kritiku koju Čakardić razvija u odnosu na analizu i interpretaciju života i rada Roze Luksemburg od strane Hane Arent (Hanna Arendt, 1991), a koja „nije u marksističkoj tradiciji” i „prvenstveno se fokusira na privatni život” (ibid., 50; fusnota 7). Dobijamo zrelu,iskusnu misliteljku Čakardić koja argumentovano kritički propituje konzervativnost i stereotipizaciju i unutar feminističke tradicije ženskog pokreta. Možda su to glavni razlozi izostanka analize tekstova Roze Luksemburg iz *Pisama iz zatvora*, koja šalje svojim prijateljicama i partijskim kolegama. Prvi put su objavljena svega nekoliko godina nakon ubistva Roze Luksemburg (*Briefe aus dem Gefangnis*, Verlag der Jugendinternationale, Berlin-Schoneberg, 1922). Prevod je objavljen 1951. godine u Zagrebu, sa pogovorom Ervina Šinka, i u Beogradu sa predgovorom Mitre Mitrović.

Svenka Savić (2011) na osnovu uvida u inventar nekoliko biblioteka u Srbiji konstatuje da su *Pisma iz zatvora* (1951) evidentirana u svim bibliotekama, za razliku od njenih drugih knjiga kojih ili više nema u bibliotičkom fondu ili ih niko ne pozajmljuje tokom poslednjih 70 godina, pa su u procesu rashodovanja. Miloš Pankov (2018) ponavlja istraživanje u godini koja prethodi stogodišnjici ubistva Roze Luksemburg. Autor zaključuje da su izvorna dela Roze Luksemburg nedovoljno zastupljena u bibliotekama, posebno manjih gradova Srbije, dok pojedina još nisu ni prevedena na srpski

jezik niti objavljena. Ovi podaci su dobar pokazatelj u kojoj meri je recepcija Roze Luksemburg na ovim prostorima nedostatna, a njena promišljanja i dostignuća nepravedno zapostavljena. Zato je monografija Ankice Čakardić *Ustajte prezrene na svijetu! Tri eseja o Rozi Luksemburg* neophodan i nada-sve originalan doprinos feminističkim nastojanjima da se neguje sećanje na znamenite žene i širi znanje o njihovim životnim pričama koje su doprinele umetničkom, kulturnom, političkom, naučnom i opštedruštvenom životu. Takođe, ovom knjigom bi moglo da se ukaže i na nedovoljno interesovanje šire akademske i naučne javnosti za ove zaslužne žene. Život i delo Roze Luksemburg jesu neizostavni deo ženske istorije i istorije mirovnog delovanja žena. Mlade generacije danas mogu učiti i crpeti snagu iz njenih ideja i aktivizma da treba živeti u skladu sa svojim uverenjima, verovati i boriti se za slobodu, socijalnu pravdu i jednakost, mir, internacionalnu solidarnost.

LITERATURA

- Arent, Hana. 1991 [1968]. *Ljudi u mračnim vremenima*. Gornji Milanovac: Dečje novine.
- Čakardić, Ankica 2019. „Od teorije akumulacije do teorije socijalne reprodukcije. Što je luksemburgijanski feminizam?.” Plenarno izlaganje na skupu *Reforma ili revolucija: Stogodišnjica ubojstva Rose Luxemburg* (Zagreb, Hrvatska, 26–27. 04. 2019). Pristupljeno: 1.05.2022. <https://www.bib.irb.hr/1120941>
- Mitrović, Mitra. 1940. „Jedna nezaboravna žena.” *Žena danas* 27: 15.
- Pankov, Miloš. 2018. „Roza Luksemburg (1871–1919) u bibliotekama Srbije u 20. i 21. veku.” *Politikon, časopis za istraživanja fenomena politike* 21: 99–106.
- Savić, Svenka. 2011. „Pisma Roze Luksemburg iz zatvora.” U *Gde je nestala Roza Luksemburg*, priredio Zlatoje Martinov, 187–192. Beograd: Res publica.
- Sklevicky, Lydia. 1988. „Drugovi i ljubavnici.” *Svijet* 9 (12. april): 42–43.